

Desbordant les disciplines

 quaderndelesidees.press/desbordant-les-disciplines/

March 1, 2017

Imatge: “Desbordar la universitat” un projecte transdisciplinar i interdisciplinar a càrrec d’Assumpta Bassas, Eva Marichalar, Marta Ricart i Judit Vidiella. Imatge del cap de setmana a la casa rural Cal Gras per a idea la proposta, 2016. Fotografia: Judit Vidiella.

Als anys 60 i 70 el coneixement decimonònic basat en les certeses unívokes, universals i ahistòriques va entrar en crisi. Moviments minoritaris al voltant de la diversitat de gènere, classe social, ètnia, religió... van fer saltar les disciplines tradicionals per la seva transmissió d’un currículum ocult patriarcal, colonial, homòfob i capitalista.

Els departaments de les acadèmies anglosaxones es posaren en crisi i entraren en un procés que s’ha anomenat «de guerres culturals». Era moment d’hibridacions i desbordaments del coneixement: els estudis d’història de l’art i belles arts es revisaren i s’obriren als anomenats *estudis de la cultura visual*; els departaments de literatura i sociologia feren un gir cap als *estudis culturals*, i les facultats de teatre i d’antropologia ho feren cap als *estudis de performance*. Aquestes hibridacions interdisciplinàries i transdisciplinàries van girar al voltant de tres «girs culturals» que, en ocasions, dialogaven entre ells per poder donar compte del món canviant i els canvis polítics cap a un interès per la micropolítica, la subjectivitat i la contingència històrica. Ens referim al «gir lingüístic», el «gir visual» i el «gir teatral».

Imatge: “Cartografia d’agents en el context cultural i artístic”, assignatura Sociologia de l’Art curs 2009 Facultat de Belles Arts Universitat de Barcelona. Fotografia: Judit Vidiella.

Les diferents hibridacions dels camps del saber en aquesta crisi del coneixement però també social i política (amb les revoltes estudiantils, feministes, de negres, gais, lesbianes i transsexuals), i de revisió acadèmica, es va anar generant i discutint durant anys en diferents espais: en centres d’art, al carrer, universitats, però també especialment en revistes especialitzades (*October, TDR-The Drama Review...*). La necessària hibridació i problematització tant dels «objectes» d’estudi com de les metodologies i marcs teòrics, va portar a una hibridació que generà tres «girs culturals»:

1.- El gir lingüístic: accentua la importància del llenguatge oposat a la percepció i la textualització de la cultura, produint un canvi d’èmfasi de la literatura a la cultura popular, la comunicació, les pràctiques de creació de significat, la circulació de discursos, la constitució narrativa de la subjectivitat, els actes de parla i d’escriptura, etc. En el cas específic dels estudis culturals, s’apostà per l’estudi compromès de l’alfabetització de les classes populars i l’interès per les pràctiques de recepció, consum i construcció de significat, les subcultures i el significat semiòtic de l’estil, la recepció dels *mass media*, l’estudi de la cultura popular, etc. Després de la Segona Guerra Mundial i en especial més tard, cap als anys 90, irromperan les estratègies reflexives i les narratives personals situades, com la narrativa oral (*storytelling*), l’autobiografia, l’autoetnografia, el relat (*mystory*), l’escriptura performativa, etc. La majoria d’aquestes narratives subratllen l’interès pel text, l’escriptura, el testimoni, la corporització del subjecte que narra, la capacitat de produir i actualitzar els discursos amb els quals es treballa, així com la implicació-interpel·lació dels lectors/ores, auditors/ores, públic en general, per incorporar experiències fenomenològiques de configuració de significat i recerca qualitativa, ja sigui en l’«escenari» de documentació, de representació, de parla, etc.

2.- El gir visual: focalitza en les implicacions polítiques de certes pràctiques visuals i en l’estudi de les imatges en relació amb la circulació i el poder de mediació de les representacions, la incorporació del plaer en les maneres de veure i mirar, i les pràctiques d’espectatorietat en el «consum» d’allò visual, la formació de la identitat, les pràctiques artístiques que s’allunyen dels cànons establerts, etc. De la mateixa manera en què hi va haver en els estudis culturals un desplaçament en relació amb la literatura canònica, en els estudis de cultura visual se subratllarà la necessitat d’una separació respecte a la història de l’art, condemnada moltes vegades injustament d’elitista pel fet d’obviar les aportacions realitzades des d’altres enclavaments menors, com la història de l’art feminista o postcolonial. En una societat molt «enfocada» a la visualitat, és important repensar el paper de la producció, el

consum audiovisual, la recepció i la interpretació d'imatges i representacions, atenent el paper de l'experiència encarnada, i com les persones negocien amb aquestes pràctiques de subjectivitat-subjectivació. Des d'aquest gir, les tradicionals disciplines s'obriran al fet visual com l'element central: antropologia visual, estudis visuals, arts visuals, l'anàlisi dels règims de visualitat i la cultura visual...

3.- El gir teatral: emfatitza el rol oblidat del cos, posant en escena la importància de les pràctiques de corporització i l'ús de conceptes «teatral» per comprendre les actuals formes de configuració identitària. En els estudis de performance, els punts de força es distribuïran més cap a la discussió sobre l'encarnació del discurs, la representació, la identitat encarnada, l'anàlisi de les estratègies a través de les quals opera el poder (performance-performativitat), la recerca de tàctiques de resistència i polítiques i estètiques d'experimentació, l'etnografia i l'etnodrama, el teatre de l'oprimit i la performance com a pràctiques polítiques..., i l'abandonament gradual del teatre i la reivindicació de la performance com una pràctica política, o l'interès pels rituals socials, etc. Aproximacions com el Nou Materialisme (*New Materialism*) o la teoria no representacional han contribuït a canviar l'enfocament des de la representacionalitat i l'hegemonia del llenguatge i la significació en les nostres comprensions de les pràctiques discursives (amb un predomini del postestructuralisme i la deconstrucció), cap a processos materials i encarnats de producció de coneixement.

Imatge: "Radiografia grupal d'interessos", assignatura pràcticas de corporización y pedagogías de contacto curs 2016 al màster oficial Artes y Educación: un enfoque constructorista, Facultat de Belles Arts Universitat de Barcelona. Fotografia: Judit Vidiella.

DILEMES: genealogies, fronteres, hibridacions i reterritorialitzacions

Els creuaments i interseccions entre disciplines i camps ens porten sovint a un desconeixement de les diverses genealogies. A més, la relació entre aquestes no sempre ha estat de cordialitat. Una manera de «conciliar» aquestes guerres culturals, i potser hauríem de dir millor «acadèmiques», seria entendre que aquestes disciplines no s'exclouen i tampoc segueixen una línia evolucionista lògica de desenvolupament i superació, sinó que en termes derrideans se suplementen. La prova és que en el nostre context ni tan sols tenim departaments encara d'estudis de cultura visual, estudis culturals, estudis de performance, estudis postcolonials, estudis queer, estudis feministes... sinó acadèmics que, a títol individual o en grups de recerca i equips concrets, treballen des d'aquests i altres marcs híbrids de pensament. Així, els estudis de cultura visual no substitueixen la història de l'art o l'estètica, ni els estudis

de performance el teatre. Més aviat s'hibriden, deconstrueixen, problematitzen i reterritorialitzen, fent possible la comprensió d'alguns axiomes i pressuposicions ideològiques que subjauen les aproximacions i metodologies passades i presents (fins i tot per venir) de cada camp d'estudis, i obrint noves àrees d'estudi i pràctica molt més híbrides.

Molt breument, atès que no tinc gaire més espai per desenvolupar aquestes qüestions, apuntaré alguns dels dilemes i reptes que s'obren en aquest debat:

1.- Societat del coneixement i capitalisme cognitiu: tots aquests debats s'engloben en una sèrie de canvis tecnocràtics a les universitats, centres d'art i espais que lideren la producció de coneixement. La creixent assimilació del model mercantil americà a les universitats europees; la privatització de l'educació que passa de ser un dret a un servei; la conseqüent valorització dels treballadors pel seu capital intel·lectual, trencant el mite de l'intel·lectual públic d'esquerres que fa una carrera vocacional i política; la conversió de l'educació en un sector de negocis que es regeix pel principi d'eficiència, etc. Moltes de les acusacions generades en l'emergència d'aquests camps interdisciplinaris giraven al voltant del perill de produir subjectes per a un mercat globalitzat, no només pel que fa a un mercat de coneixements, sinó també al foment dels objectes d'estudi vinculats a un mercat de productes i mercaderies de consum (anuncis, pel·lícules, objectes materials...).

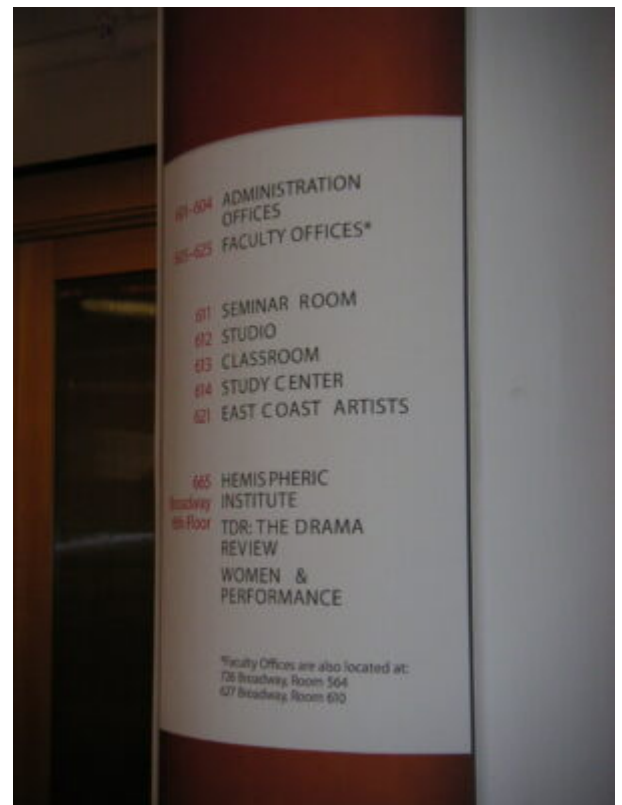
2.- Relats de paternitat: sobta veure una narrativa patriarcal en els relats que reconstrueixen aquests camps de coneixement, que s'han erigit com a crítics amb les estructures modernes. En les genealogies dominants, Hall, Hoggart i Williams es disputen la paternitat dels estudis culturals; Schechner i Turner, els estudis de performance; i Mirzoeff i Mitchell, els estudis de cultura visual. Per això és important reivindicar les narratives i les genealogies menors que rastregen altres genealogies descentrades de les eurocèntriques, anglosaxones i heteropatriarcal. Entre altres, Valerie Walkerdine i Angela MacRobbie en els estudis culturals; Peggy Phelan, Diane Taylor, Guillermo Gómez Peña en els estudis de performance; Ana Mae Barbosa, Belidson Dias en els estudis de cultura visual...

3.- Neocolonialisme acadèmic: a l'anterior punt li hauríem de sumar la forta influència anglosaxona en aquests camps híbrids de coneixement, en part perquè els debats es van originar en aquests dos nuclis, però en part també perquè el sistema acadèmic i artístic globalitzat legitima un cert tipus de format de recerques i publicacions d'impacte, predominantment en anglès i amb una estructura d'escriptura molt estàndard, que acaba donant poc marge per a noves formes interdisciplinàries i híbrides d'escriptura, anàlisi i pensament. Amb tot, com he dit, podem rastrejar genealogies minoritàries d'artistes i teòrics i teòriques que s'interessen per aquests i altres girs híbrids, i que a poc a poc estan pensant i produint coneixement sense estar tan emmirallats amb els paradigmes de moda, i ho fan des d'altres llocs (Brasil, Portugal, Espanya, Xile...). A vegades tinc la sensació que, per posar un exemple, comprar-se un llibre sobre estudis de cultura visual en castellà o en anglès és com entrar a un centre comercial d'un país o d'un altre: les mateixes franquícies, el mateix regust del menjar *fast food*... Potser ho he vist menys amb el portuguès, ja que al Brasil les universitats tenen potents editorials que a part de traduir també promouen publicacions i, tot i haver-hi referents globalitzats, també promouen amb força els locals. És curiós perquè pots veure la geopolítica que s'hi dóna: qui cita qui, qui es reconeix i es legitima, qui treballa a on, qui es convida a quin seminari...

4.- La norma transgressora: sens dubte la incorporació a l'acadèmia dels marcs *post* i *trans* (feministes, postcolonials, postestructuralistes, postmodernistes...) ha estat fonamental per fracturar la versió fins al moment universal del coneixement, però no deixa de ser paradoxal que un sentir i una forma de relació política es converteixin en continguts a impartir. Això acostuma a desarticlar moltes vegades tota possibilitat política i subversiva, convertint els conflictes socials i materials en conflictes culturals i intel·lectuals, com ha denunciat el

col·lectiu *queer* amb la instrumentalització de la teoria *queer* en moltes universitats i museus. Un altre problema amb les especialitzacions disciplinàries és que només acudeixen a aquestes línies d'investigació persones que ja estan interessades i polititzades, la qual cosa dificulta una vertadera pràctica de transformació social transversal que qüestionari i lluiti per les desigualtats i sabers hegemònics. Per això és tan important que aquests marcs *post* travessin totes les pràctiques, disciplines i coneixements com una mirada crítica que problematitzi les representacions del món, sense necessitat d'anunciar que l'enfocament és únicament en aquesta línia. No obstant això, i en el context espanyol, tot i que com he dit es va fent a títol personal o en grups de recerca, i per tant es queda en un nucli especialitzat molt reduït, penso que faria molta falta el recolzament institucional d'aquesta mirada interdisciplinària, ja que, per posar de nou un exemple, no tenim revisions postcoloniales crítiques ni del passat ni del present de la nostra història migratòria d'anada i vinguda, només relats patriòtics i colonialistes. Una revisió dels relats de la nostra història recuperaria els llegats de moltes persones que han quedat a l'oblit, ja que manquen referents i genealogies excèntriques, i m'ho imagino a les escoles, als llibres de text, als centres cultural, ateneus... Actualment, aquesta combinació orgànica de sabers i recerques interdisciplinàries que exploren altres formats de visibilitat, materialitats i maneres d'explicar interessants, la veig en els projectes de molts artistes, i crec que els que ens dediquem a la docència podríem aprendre d'ells i elles; de fet ja s'està fent amb el que s'anomena «investigació basada en les arts».

5.- Discurs de la novetat i la innovació: el denominador comú de moltes de les genealogies disciplinàries oficials és que solen instar a un constant impuls de renovació en el que es defineix com «nous pensaments», «nous llenguatges» i «noves estratègies»..., moltes vegades ja vells en altres camps. I és que el que durant un temps suposà una especialització en un àmbit pot acabar per convertir-se en un concepte d'ús general i circular en la parla diària, lluny de la càrrega política que podia tenir en un altre moment. Arribats a aquest punt podria semblar que els estudis de performance són al teatre el que la cultura visual és a la història de l'art, i els estudis culturals als estudis literaris o les humanitats. Aquesta tendència de les «noves» formacions a desautoritzar la seva relació amb històries disciplinàries «prèvies» té una doble conseqüència: a) per una banda tendeix a homogeneïtzar les «tradicions» de les quals se suposa que trenca els llaços, quan no tots els agents comparteixen els mateixos referents ni conceptualitzacions del que significa ser «tradicional» o «nou»; b) per altra banda, enfosqueix la història específica de tipus d'anàlisi i mètodes concrets a mans dels crítics que en fan ús. Un discurs, m'atreveria a dir, bastant de les avantguardes, que proclamaven la novetat per la novetat, i que amb el discurs neoliberal de la innovació està retornant de nou. Penso que és important frenar i reivindicar el pensament lent i la sostenibilitat; no podem estar canviant de conceptes i referents contínuament, forçats a produir sempre «coses» noves, o impressionant-nos als congressos per les modes que vénen. Perdoneu la frivolitat però a vegades tinc aquesta sensació..., que el que és interessant i útil en un context pot ser estrany en un altre.

Imatge: Hall del Departament d'Estudis de Performance de la NYU (New York University). Fotografia: Judit Vidiella.

6.- Prejudicis conceptuals: la menció des d'un camp per referir-se a un altre ha portat moltes vegades a una devaluació d'un en detriment de l'altre per garantir la pròpia supervivència i legitimació, cosa que ha anat produint tota una sèrie de fronteres disciplinàries i pràctiques d'identificació i desidentificació intel·lectuals. Per citar algunes d'aquestes tensions: en algunes ocasions els estudis visuals, per exemple, s'han trobat incòmodes amb certes conceptualitzacions que són fonamentals per a la definició del camp dels estudis de performance, com són l'«espectacle», el «drama», el «simulacre», el «teatre» i la «ficció».

En definitiva, si aquestes fractures híbrides eren i són necessàries, perquè els relats que teníem eren esbiaixats, i la realitat és cada cop més canviant i complexa, necessitem una mirada calidoscòpica i crítica per no acabar simplificant. No m'agradaria que s'acabés estandarditzant tot de nou i que aquestes hibridacions acabessin perdent el caràcter mòbil i fluid que tenien, de gir constant, però sobretot, i no ho oblidem, el caràcter contestatari i polític amb el qual es van generar.

JUDIT VIDIELLA

Judit Vidiella

Llicenciada i doctora en Belles Arts per la UB. Del 2001 al 2013 ha estat docent a la UB. Del 2013 al 2015 ha treballat com a Professora Auxiliar Convidada a la Universidade de Évora (Portugal) com a directora i docent del Mestrado em Ensino das Artes Visuais i el [...]

[Llegir més](#)

